

Psaltirea lui David – Torah în formă lirică?*

Pr. Ioan Chirilă

Preliminarii

Cartea Psalmilor este una dintre cele mai citite cărți ale Vechiului Testament. În spiritualitatea ortodoxă ocupă un loc central și a fost asumată de timpuriu ca și carte de rugăciuni, fiind tipărită separat într-un număr impresionant de ediții. De la Psaltirea Scheiană (1573-1578) și Voronețeană (1551-1558), trecem prin edițiile lui Coresi (1570 și 1577), ajungem la ediția de Bălgrad (1651) și venim la numărul mare de ediții din secolele XIX și XX din care ne dăm seama că Psalmii sunt într-adevăr plăcerea inimii credincioșilor. În lirica românească au existat încercări de aducere a Psalmilor din forma lirică iudaică înspre lirica specific românească, extrem de cercetată fiind *Psaltirea pre versuri tocmită* a mitropolitului Dosoftei (1673), dar și unele încercări din secolul XX (Petre Șaitiș ș.a.). Această stare de fapt ne-a determinat în timp să căutăm diferitele maniere de receptare a psalmilor și să încercăm să oferim o imagine unitară generată de acestea. Astfel, am ajuns la ideea că în centru Tanakului este Torah și că celelalte scrieri sunt dezvoltări în jurul Torei a manierelor în care profeții anteriori sau posteriori încearcă să ne arate modul concret de lucrare a lui Dumnezeu în sânul istoriei, că ei încearcă cu feroare să ne întoarcă la plinirea Legii și spre mântuire, că autorii didactico-poeticilor vin și ne aduc în față lecții concrete de întrupare a Legii. Din această perspectivă de înțelegere a unității Scripturilor Vechi venim și propunem acum acest subiect menit să evidențieze relația dintre Psaltire și Torah.

1. Asocierea Psaltirii cu Torah prin structură și conținut teologic

Conținutul doctrinar al psalmilor i-a determinat pe rabini și pe Părinții Bisericii să asocieze de timpuriu această colecție lirică cu Torah. Demersul lor nu s-a rezumat doar la împărțirea Psaltirii în cinci cărți sau subcolecții, ci s-au dezvoltat o sumedenie de corelări care aveau menirea de a sublinia legătura dintre cele două structuri fundamentale ale Tanach-ului iudaic. Spre exemplu un rabin, a încercat să demonstreze că fiecare psalm este o dezvoltare a unui pasaj important din Torah. În acest sens el afirma că: „Nu este nevoie de niciun argument în plus pentru a înțelege că Psaltirea nu a fost divizată doar în cărți pentru a corespunde celor din Torah, ci în *sidrot*-uri (fragmente destinate lecturii) așa cum este Torah”¹. Dorind să sublinieze continuitatea care există între cele două categoriale de scrieri, rabi Iudan a scos în evidență faptul că David își începe psalmi cu același cuvânt cu care Moise își încheie ultima sa cuvântare din Deuteronom (*așrei* – „ferice/fericit este” – Deut 33,29)². În acest fel, se evidențiază și mai vizibil tendința de corelarea a Psaltirii cu Torah, fapt consemnat în literatura midrașică unde se afirmă că: „Moise a dat lui Israel cele cinci cărți ale Torei și pentru a corespunde cu ele, David le-a dat israeliților Cartea Psalmilor care are tot cinci cărți: Cartea Psalmilor intitulată *Fericit bărbatul* (Ps 1,1), cartea intitulată *Pentru conducătorul*:

* Studiul este publicat în limba franceză (*Le Psautier de David – La Torah sous forme lyrique?*) în revista *Studii teologice* 4 (2015), 15-32.

¹ Rabbi SCHEINERMAN, *Psalms*, accesat 30 Octombrie, 2017, <http://scheinerman.net/judaism/HolyBooks/index.html>.

² *Midrash Tehillim. Psalm 1.4*, accesat 21 Iunie, 2016, <http://www.matsati.com/wp-content/uploads/2012/10/Midrash-Tehillim-Psalms-1.pdf>.

Maschil (Ps 41,1), cartea *Un psalm a lui Asaf* (Ps 72,1), cartea *O rugăciune a lui Moise* (Ps 89,1) și cartea *Să spună cei izbăviți de Domnul* (Ps 106,2)”³.

În același duh interpretativ, Părinții Bisericii marchează legătura dintre cele două colecții și fac un pas înainte scoțând în evidență faptul că psalmii conțin dezvoltări și învățături noi care îi conferă un statut privilegiat în canonul iudaic, astfel încât, Psaltirea poate fi considerată „cea de-a doua carte de legi”⁴. Diferența dintre cele două cărți ale Legii constă și în stilul în care sunt redactate. Textele psalmice fiind expuneri lirice au ca destinatar pe Dumnezeu, în timp ce toroturile conțin mesajul pe care Dumnezeu îl transmite poporului Său. Cu alte cuvinte, Cartea Psalmilor poate fi considerată o *expresie lirică a Torei*⁵, deoarece cuprinde expuneri rezumative ale învățaturii despre Dumnezeu pe care le expune sub diferite forme lirice: cântări religioase, meditații, lamentații, imne și rugăciuni. Prin urmare, poziționarea lui Dumnezeu în centrul sistemului doctrinar al Psaltirii a determinat asocierea ei directă cu Torah.

Legea Domnului este unul din subiectele centrale ale Psaltirii, iar acest fapt poate să fie sesizat încă din primul psalm pe care majoritatea exegeților îl consideră a fi o introducere la întreaga colecție sau mai bine zis temelia⁶ și cheia de înțelegere⁷ a întregii scrieri⁸. Psalmistul descrie în cadrul acestei ode sapiențiale două căi: calea nelegiuitorilor și calea celor drepti. În cazul celei de-a doua categorii, cugetarea neîncetată la legea Domnului este factorul decisiv care îi diferențiază pe aceștia de cei fărădelege. Mai mult, cugetarea zi și noapte *în lege* (*betorat*) determină o asumare voită a Legii Domnului care treptat nu mai este percepută ca un fapt exterior, ci ca o realitate interioară, proprie⁹, ca o lege scrisă în inima lor. Utilizarea verbului *haga*^h care are poate fi tradus prin *înseamnă a citi cu atenție, a cugeta, a murmura, a medita*¹⁰ ne oferă detalii privitoare la modul în care o persoană poate rămâne în comuniune neîncetată cu Legiuitorul. Persoana care recită în șoaptă și încearcă prin meditație să pătrundă înțelesul tainic al Legii, poate fi asemănată cu Iosua cel căruia Dumnezeu i-a poruncit să păzească legiuirile lui Moise și să nu șteargă de pe buze sale cuvintele mentorului său nici ziua, nici noaptea (Ios 1,8)¹¹. În concepția Sfântului Ieronim cugetarea la legea Domnului nu se rezumă doar la citirea ei, ci la împlinire acesteia după cum Sfântul Apostol

³ *The Midrash on Psalms I*, trad. William G. Braude (New Haven: Yale University Press, 1959), 5.

⁴ „Cartea Psalmilor conține învățături noi față de de Legile lui Moise. Din acest motiv, după scrierile lui Moise, aceasta este a doua carte de legi”. HIPPOLYTUS, „Exposition of the Psalms,” *The Ante-Nicene Fathers: Translations of the Writings of the Fathers Down to A.D. 325*, vol. 5, trad. Alexander Roberts et al. (Oak Harbor: Logos Research Systems, 1997), 170.

⁵ Ioan CHIRILĂ, „Arhiepiscopul Bartolomeu – un om cuprins prin tâlcuire în dulceața și lumina Revelației,” în *Logos. Arhiepiscopului Bartolomeu al Clujului la împlinirea vârstei de 80 de ani*, ed. Ștefan Iloaic și Radu Preda (Cluj-Napoca: Renașterea, 2001), 116.

⁶ „Ceea ce este temelia pentru o casă, carena pentru o corabie și inima unei vietăți pentru trup, aceeași putere mi se pare că o au și aceste puține cuvinte de la începutul Psaltirii pentru întreaga alcătuire a Cărții Psalmilor.” SF. VASILE CEL MARE, „Omilii la Psalmi,” în *PSB 17*, ed. Dumitru Fecioru (București: IBMO, 1986), 185.

⁷ Sfântul Ieronim compară Psaltirea cu un conac impresionant alcătuit din multe camere care are totuși doar o singură cheie pentru intrarea principală. În opinia acestuia cheia de intrare și implicit de înțelegere a întregii cărți a psalmilor este pe lângă Duhul Sfânt, chiar acest psalm, iar cheia acestui text psalmic este Însuși Hristos. ST. JEROME, „The Homilies on the Psalm,” în *FC 48*, trad. Marie L. Ewld (Washington: The Catholic University of America Press, Inc, 1964), 3.

⁸ Stelian PAȘCA-TUȘA, „Psalmul 1 – abordare isagogică, exegetică și teologică (partea I),” *Studia Universitatis Babeș-Bolyai – Theologia Orthodoxa* 1 (2014): 6.

⁹ Mayer GRUBER, *Rashi's Commentary on Psalms* (Boston: Leiben, 2004), 172.

¹⁰ Nancy DECLAISSÉ-WALFORD, Rolf JACOBSON și Beth LANNEL TANNER, *The Book of Psalms* (Grand Rapids: Eerdmans Publishing Company, 2014), 61. Verbul sugerează și o anumită activitate orală. Cf. Mitchell DAHOOD, „Psalms,” în *AYBC 19A* (New York: Doubleday & Company, Inc., 1966), 3.

¹¹ EMMANUEL, *Commentaire juif des Psaumes* (Paris: Payot, 1963), 22.

Pavel ne sugerează să săvârșim lucrurile noastre cotidiene (1Cor 10,31). „Dacă eu – subliniază sfântul – fac ceea ce este scris, atunci mă rog cu tot trupul în timp ce alții se roagă cu buzele.”¹². Astfel că, prin acest îndemn, psalmistul sugerează cititorului să-l caute pe Legiutor în poruncile Sale și să încerce să viețuiască în lege, nu sub lege¹³. Identificarea voinței personale cu cea a Legiutorului va determina raportarea și asumarea corectă a legii.

Tematica dezvoltată de psalmist în acest poem sapiențial (doctrina despre cele două căi) își are originea în capitolul 30 din Deuteronom unde Dumnezeu îi oferă fiecărui israelit posibilitatea de a alege între viață și moarte, între bine și rău (v. 15) sau între binecuvântare și blestem (v. 19). Cel care alegea să meargă pe prima dintre ele trebuia să iubească pe Domnul Dumnezeu din toată inima și cugetul său (v. 6), să se întoarcă spre El cu toată ființa lui și să-I asculte glasul (v. 8), să păzească toate poruncile, legile și hotărârile Lui (v. 10), să umble pe toate căile Lui (v. 16) și să se alipească de El (v. 20). Cu toate că Dumnezeu îi sugerează să aleagă viața pentru a fi viu, atât el, cât și urmașii lui, totuși omului nu i se forțează sub niciun chip libertatea de a alege. Atât elementele cheie, cât și modul persuasiv de a convinge pe om să se alipească de Domnul și de legile Sale se regăsesc cu ușurință în psalmul 1¹⁴. Cel care dorește să meargă pe calea binelui trebuie să nu viețuiască în poftele și convingerile lui individualiste pentru a nu fi asemenea idolatriilor care își sunt lor înșiși dumnezei, ci să iubească și să-și însușească Legea Domnului ca pe un lucru ființial, cugetând neîncetat la ea¹⁵.

Acest îndemn lansat de psalmist la începutul cărții este explicat în chip plenar în psalmul 118 care este considerat de specialiști a fi: *elogiul Legii lui Dumnezeu*¹⁶, *adevărată litanie a Torei*¹⁷, *psalmul cunoștinței Legii lui Dumnezeu*¹⁸ și *expresia lirică a legământului*. Teodoret, episcopul Cirului¹⁹, consideră că acest psalm a fost alcătuit de regele David pentru a se mângâia în vreme de necaz sau pentru a inspira credincioșilor din toate timpurile dragostea față de legea Domnului. În opinia rabinului Iuda ben Simon, regele David a redactat acest psalm în semn de mulțumire pentru ajutorul pe care Dumnezeu l-a oferit poporului ales care a rămas nepângărit în confruntarea sa cu păgânii²⁰. Alții au considerat că psalmul a fost alcătuit

¹² ST. JEROME, *The Homilies on the Psalm*, 6. Cf. ORIGEN, „Selection from the Psalms,” în PG 12, 1088 – BLAISING et al., *ACCOT (Psalms 1-50)*, 6.

¹³ Sfântul Augustin subliniază faptul că este o diferență semnificativă între a fi în lege și a te afla sub lege. Cel care este în lege viețuiește potrivit legii, pe când cel care este sub lege face lucrurile după cum scrie în lege. Astfel primul este liber, iar celălalt sclav. Dacă pentru sclav, legea se impune, pentru cel liber care cugetă neîncetat la ea, legea nu are nicidecum imaginea unui lucru constrângător. ST. AUGUSTIN, „Expositions on the Psalms,” în *The Nicene and Post-Nicene Fathers* 8, trad. Philip Schaff (Oak Harbor: Logos Research Systems, 1997), 1.

¹⁴ Samuel TERRIEN, *The Psalms: Strophic structure and theological commentary* (Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2003), 76.

¹⁵ Stelian PAȘCA-TUȘA, „Psalmul 1 – abordare isagogică, exegetică și teologică (partea a II-a),” *Studia Universitatis Babeș-Bolyai – Theologia Orthodoxa* 2 (2014): 15.

¹⁶ Gherasim TIMUȘ, *Note și meditațiuni asupra Psalmilor*, vol. 3 (București: Tipografia „Gutenberg” Joseph Gobl, 1896), 162.

¹⁷ *Septuaginta. Psalmii, Odele, Proverbele, Ecleziastul, Cântarea Cântărilor*, vol. 4/I, ed. Cristian Bădiliță et al. (București: Polirom, 2006), 290.

¹⁸ Rabbi Solomon FREEHOF, *The Book of Psalms: A commentary* (Cincinnati: Union of American Hebrew Congregations, 1938), 339.

¹⁹ TEODORET DE CIR, *Tâlcuire a celor o sută cincizeci de psalmi ai proorocului împărat David*, trad. PS. Iosif al Argeșului (Petru Vodă: Sf. Mănăstire Sfinții Arhangheli, 2003), 369.

²⁰ *Midrash Tehillim. Psalm 119.1*, accesat 12 Septembrie, 2017, <http://www.matsati.com/wp-content/uploads/2012/10/Midrash-Tehillim-Psalms-119.pdf>.

chiar în vederea instruirii particulare a fiului său, Solomon²¹. Însă din cercetările mai recente reiese faptul că psalmul 118 a fost, fie opera unui tânăr din timpul robiei babiloniene care a dorit să expună experiențele și rugăciunile conaționalilor săi zeloși în împlinirea legii, fie o creație post exilică ce a putut fi asociată cu promulgarea întregului Pentateuh de către Ezdra²². Unii exegeți consideră că crearea acestui psalm a fost asumată de către un grup de credincioși care și-au exprimat, în cadrul unui joc poetic, iubirea, atașamentul și devotamentul lor față de Lege²³.

Această compoziție literară este condiționată de artificii acrostihului alfabetic²⁴. Fiind format din 22 de strofe (după numărul consoanelor care alcătuiesc alfabetul ebraic), cu câte opt versuri pentru fiecare, psalmul 118 este cel mai dezvoltat exemplu de poezie acrostih din Vechiul Testament. Pe lângă dimensiunea sa impresionantă, psalmul utilizează toate genurile poetice folosite în psalmii de tip acrostih: lamentație individuală (Ps 24), imn de laudă (Ps 110 și 144) și poem închinat înțelepciunii (Ps 111).

Inspirat din Deuteronom, conținutul psalmului îl învață pe om că fericirea poate să fie dobândită numai prin meditația și împlinirea legii. Rabi Solomon Freehof consideră că „în acest psalm este descrisă, în cel mai complex mod cu putință, conotația bogată a conceptului *lege*, deoarece acest poem dedicat în exclusivitate Torei surprinde relația intimă, personală și spirituală a omului cu Dumnezeu prin intermediul Legii”²⁵. În cele 176 de versete ale psalmului sunt folosiți opt termeni care intră în câmpul semantic al conceptului *lege*. Acești termeni sunt: **lege** (*tora^h*) – este folosit de 25 de ori în psalm; **cuvânt** – (*davar*) – apare de 24 de ori în psalm; dintre aceste opt cuvinte, *davar* este cel mai des folosit în Psaltire; **spusă** (*imra^h*) – apare de 20 de ori în psalm; **orânduiri** (*huqim*) – este folosit de 22 de ori în psalm; **judcăți** (*mišpatim*) – este folosit de 22 de ori în psalm; **poruncă** (*mišot*) – apare de 21 de ori în psalm; **mărturie** (*edot*) – este folosit de 23 de ori în psalm; **învățăături** (*piqudim*) – apare de 20 de ori în psalm)²⁶. Prin intermediul acestora, psalmistul exprimă aceeași realitate a legii lui Dumnezeu indicând modul în care aceasta influențează viața fiecărui om. Pentru a evita repetiția unor termeni ce aparțin aceluiași câmp semantic, autorul psalmului folosește sinecdoca și metonimia ca să ofere, în același timp, cititorului posibilitatea de a sesiza sensurile și nuanțele cuvintelor care fac referire directă la Torah. Asumarea și împlinirea legiurilor, a cuvintelor, a spuselor, a orânduiriilor, a judecăților, a poruncilor, a mărturiilor și a învățăturilor Domnului îl așează pe cel credincios într-o comuniune neîncetată cu Dumnezeu care este izvorul, păstrătorul și dătătorul Legii.

Complexitatea trăirilor sufletești descrise de psalmist în cadrul acestor 22 de strofe oferă o viziune cuprinzătoare asupra impactului benefic pe care Legea îl are în viața celui credincios. Abaterea de la cuvintele dumnezeiești, întristarea, căutarea mărturiilor, mângâierea, înțelegerea judecăților și intrarea în starea de comuniune sunt numai câteva din coordonatele în care se situează cel ce merge în cărările poruncilor lui Dumnezeu. Fiecare din cele 22 de strofe oglindește o etapă din calea spre desăvârșire a omului. Psalmistul împărtășește tuturor

²¹ TIMUȘ, *Note asupra psalmilor*, 163.

²² Leslie C. ALLEN, *Psalms 101-150*, în *WBC 21* (Dallas: Word, Incorporated, 2002), 182-3.

²³ Alois BULAI et al., *Psalmi. Traducere, note și comentarii* (Iași: Sapientia, 2005), 457.

²⁴ Acrostihul este un procedeu estetic folosit în alcătuirea unei structuri complexe care este limitat de un număr precis de strofe și versuri. Cf. ALLEN, *Psalms*, 180.

²⁵ FREEHOF, *The Book of Psalms*, 340.

²⁶ Vezi amănunte în Konrad SCHAEFER, *Psalms*, în *Berit Olams, Studies in Hebrew and Poetry*, trad. David W. Cotter (Minnesota: The Liturgical Press, 1951), 292-3.

experiența sa spirituală dobândită în diferitele momente ale urcușului său pentru a oferi un model viu de urmat.

În literatura iudaică psalmul 118 este numit *marele alfabet* și din acest motiv acest text psalmic constituia una din structurile de învățatură elementare pe care copiii lor trebuiau să le deprindă de la o vârstă fragedă²⁷. Rabi Benjamin Segal consideră că acest psalm marchează un moment din istoria poporului ales în care s-a dorit o revitalizare a vieții religioase și implicit sporirea atașamentului față de Lege²⁸.

2. Psalmii în cult – mărturisirea doxologică a învățaturii despre Dumnezeu

În cadrul reformei religioase coordonate de regele David²⁹, cântările, rugăciunile și psalmii au început să fie utilizate în cult. Promovarea acestui mod de manifestare liturgică a înlesnit în timp trecerea de la un cult preponderent sacrificial la unul doxologic. Distrugerea Templului lui Solomon și robia babiloniană i-a constrâns pe israeliți să acorde o atenție sporită manifestărilor de tip doxologic prin care păstrau și promovau bazele învățaturii lor despre Dumnezeu. În acest context nefavorabil, psalmii și cântările levitice au avut un rol considerabil. Forma lirică și conținutul acestor texte care au fost create pentru uzanță liturgică, sau cele care au dobândit acest statut ulterior, au favorizat transmiterea învățăturilor fundamentale ale Legii.

Chiar și înainte de reforma davidică, textul scripturistic menționează manifestări spontane de tip doxologic impregnate de un mesaj teologic profund. Unul dintre acestea este cântarea Anei, mama judecătorului Sameul (1Rg 2,1-10). La o simplă lectură se poate observa cu ușurință că Ana, cuprinsă de bucuria nașterii și de faptul că rugăciunea ei a fost ascultată, realizează un discurs coerent și totodată complex despre Dumnezeu. Același fenomen poate fi observat și atunci când regele David înalță o cântare de mulțumire lui Dumnezeu pentru că a fost izbăvit de toți vrăjmașii lui (2Rg 22,2-51). Conținutul teologic al acestui imn de biruință care a fost receptat ca un text psalmic de către specialiști, poate fi regăsit cu ușurință și în psalmul 17³⁰. Între cele două texte lirice există similitudini evidente. Mai mult versetul 1 al cântării regale este considerată o inserție târzie ce poate fi asociată cu o suprascriere psalmică.

De altfel, suprascrierile sau titlurile psalmilor redactate cel mai probabil de către persoanele care au rânduit cântarea psalmilor la templu³¹ sau de către cei care au compilat subcolecțiile psalmice³², conțin de multe ori indicații de ordin muzical sau liturgic care ne ajută să identificăm fie momentele în care aceste cântări au fost utilizate în cult, fie modul în care acestea trebuiau intonate cu acompaniament, după o anumită linie melodică sau coral. Pentru

²⁷ Ioan Litin compară această uzanță cu obiceiul creștinilor de a-i iniția pe copii în tainele credinței atunci când îi învață rugăciunile începătoare, *Sfinte Dumnezeule* și toate celelalte. Cf. EFTIMIE ZIGABENUL și SF. NICODIM AGHIORITUL, *Psaltirea*, 358.

²⁸ Rabbi Benjamin SEGAL, „Psalm 119 – Laws as Songs of Praise,” accesat 13 Mai, 2015, <http://psalms.schechter.edu/2012/05/psalm-119-laws-as-songs-of-praise.html>.

²⁹ James M. MILLER, John H. HAYES, *A History of Ancient Israel and Judah* (Louisville: Westminster John Knox Press, 1986), 163-86.

³⁰ J. G. BALDWIN, *1 and 2 Samuel: An Introduction and Commentary*, în *Tyndale Old Testament Commentaries* 8 (Downers Grove: InterVarsity Press, 1988), 307.

³¹ Rabbi David KIMHI, *The longer commentary of R. David Kimhi on the first Book of Psalms*, trad. R. G. Finch (New York: The Macmillan Company, 1919), 20.

³² O viziune amplă asupra chestiunilor privitoare la suprascrieri poate fi găsită în studiul părintelui Ioan Popescu-Mălăiești: „Suprascrierile psalmilor,” *ST* 1 (1931): 69-98.

ca aceste exigențe de ordin muzical să fie respectate era necesar ca maeștri de cântări să coordoneze bine cetele de leviți pe care însuși David le-a rânduit. În istoria cronistă chiar se menționează momentul în care David a oferit lui Asaf³³ și fraților lui leviți primul psalm de preamărire a Domnului (1Par 16,7). În aceeași zi, regele a rânduit ca acești cântăreți să slujească neconținut înaintea chivotului Domnului (1Par 16,37). Alături de ei au fost rânduiți și alți cântăreți printre care se numără și Heman³⁴, Etam³⁵ sau fiii lui Core³⁶ cărora le sunt atribuiți câțiva psalmi din Psaltire³⁷. Chiar dacă nu avem suficiente informații privitoare la modul în care erau utilizați psalmii în perioada preexilică putem presupune să aceștia erau roșiți și cântați după un anumit tipic.

În perioada celui de-al doilea templu, rânduiala de folosire a psalmilor în cult este mult mai clară. Avem suficiente informații ca să reconstituim tipicul unui zile liturgice (*Tamid* 7,4). Știm și ce psalmi erau cântați la Paști, la Cincizecine și la alte sărbători iudaice (psalmii ce alcătuiesc colecția *Aleluia* – 112-117). De asemenea, știm că *psalmii treptelor* (119-132) erau intonați fie de pelerini, fie de leviții care vegheau urcarea acestora în curtea templului (*Suca* 4,5). Mai mult, Hermann Gunkel, Sigmund Mowinckel și Arthur Weiser, exegeți care și-au axat o mare parte din activitatea lor științifică pe textele psalmice, au afirmat că majoritatea psalmilor au fost creați pentru a dezvolta cultul doxologic de la templu prin intermediul căruia poporul îi erau prezentată într-o formă lirică învățătura despre Dumnezeu și despre modul în care Acesta interacționează cu omul și natura.

După cum era de așteptat, psalmii au avut un statut privilegiat și în cultul sinagogal³⁸. Textele psalmice au influențat și conținutul noilor rugăciuni create pentru a susține nevoile liturgice ale comunităților iudaice și, implicit, au stat la baza frazeologiei acestora. Importanța sporită pe care psalmii au avut-o de-a lungul timpului în iudaism a determinat și apariția unor grupări mistice (*bevra tehillim*), a unor organizații voluntare care obișnuiau să citească întreaga Psaltire în cadrul unei săptămâni. Acest fapt nu este nicidecum neobișnuit de vreme ce un kabalist din epoca modernă (Isaia Horowitz) a afirmat că „Nimic nu se aseamănă cu Psaltirea, pentru că aceasta conține totul: multe laude pentru Cel Sfânt, binecuvântat fie El, și psalmi care evocă penitență și caută iertarea divină.”³⁹.

Învățătura profundă despre Dumnezeu și profețiile cu conotație hristologică au oferit Psaltirii un statut privilegiat și în creștinism. Comunitățile primare erau îndemnate de către apostoli să-l preamărească pe Dumnezeu prin imne psalmice și, totodată, să asume aceste texte chiar și în dialogul lor cotidian. Sfântul Apostol Pavel le cere efesenilor să vorbească între ei „în

³³ Asaf este fiul levitului Berechia (1Par 15,17), maestru de cântări la Templu (1Par 6,39; 25,1-2; 2Par 5,12) în perioada reformei religioase davidice. Lui Asaf îi sunt atribuiți 12 psalmi (49,72-82)

³⁴ Heman este unul dintre fiii lui Mahol (3Rg 4,31). Alături de frații săi Etan Ezrahiteanul, Calcol și Darda (cf. 1Par 2,6), acesta era considerat unul din înțelepții proverbiali ai lui Israel cu care a fost comparat regele Solomon. Lui Heman i se atribuie psalmul 87.

³⁵ Etam Ezrahitul este fiul lui Zara, fratele lui Heman (1Par 2,6). Acesta era unul din oamenii înțelepți din Israel. În LXX numele *Ezrahiteanul* este citit *Israeliteanul*. Lui Etam i s-a atribuit psalmul 88.

³⁶ Fiii lui Core făceau parte dintr-o familie levită implicată în conducerea Templului din Ierusalim. Prima atestare a rolului pe care aceștia îl aveau se găsește în 2Par 20,19, unde sunt menționați alături de fiii lui Cahat în postura de conducători ai poporului în rugăciune. Fiilor lui Core le sunt atribuiți 11 psalmi (41-48, 83, 84, 86, 87)

³⁷ Fred SKOLNIK et al., *Encyclopaedia judaica*, vol. 19 (Farmington Hills: Keter Publishing House, 2007), 606.

³⁸ Vezi detalii în Stelian Pașca-Tușa, „The Psalms – a model of/for prayer in Judaism,” *Studia Universitatis Babeș-Bolyai – Theologia Orthodoxa* 2 (2012): 15-26.

³⁹ Lawrence A. HOFFMAN, „Hallells, Midrash, Canon and Los: Psalms in Jewish Liturgy,” în *Psalms in community: Jewish and Christian textual, liturgical, and artistic*, ed. Harold W. Attridge și Margot E. Fassler (Atlanta: Society of Biblical Literature, 2003), 34.

psalmi și în laude și în cântări duhovnicești, lăudând și cântând Domnului, în inimile voastre” (Ef 5,19 cf. 1Cor 14,26; Col 3,16-17). În programul liturgic al comunităților creștine din primele veacuri, textele psalmice erau nelipsite, acestea deținând un primat evident între lecturile din Vechiul Testament⁴⁰. Sfântul Ioan Casian a remarcat faptul că în comunitățile monahale din Tebaida Egiptului exista o râvnă deosebită pentru citirea și cântarea psalmilor mai ales în timpul privegherilor de noapte și în rânduiala luadelor zilnice. Unii monahi considerau că nu este suficient să fie intonați 20 sau 30 de psalmi pe noapte, ci este necesar ca lecturarea *psalmilor Domnului* să depășească acest număr⁴¹. De asemenea, rostirea psalmilor nu a fost încorsetată în rânduielele cultului public sau în cele ale cinului monahal, ci a fost asumată de creștini în viața lor particulară. Unii obișnuiau să cânte psalmi înainte de masă⁴², alții la petreceri⁴³, unii îi rosteau în timp ce mergeau la piață⁴⁴, iar alții s-au deprins încă de la o vârstă fragedă să citească Psaltirea zilnic așa cum o făcea Macrina, sora Marelui Vasile și a Sfântului Grigorie, sub îndrumarea mamei sale⁴⁵.

Pentru a-i determina pe credincioși să se deprindă cu lectura psalmilor, unii Părinți ai Bisericii au alcătuit ghiduri de citire a psalmilor pentru diferite trebuințe. În scrisoarea sa către Marcellin, Sfântul Athanasie cel Mare îi scrie: „Ești nedreptățit de ai tăi sau se ridică contra ta mulți, ia și cântă psalmul 3. Ești în strâmtorare și vrei să ceri cu căldură ajutorul lui Dumnezeu ia și cântă psalmul 4, 74 și 115. Te prigonesc cei cu inima plină de răutate și voiești ca rugăciunea ta să fie ascultată de Dumnezeu cântă dimineața psalmul 5, iar dacă te simți sub acoperământul Său poți cânta psalmii 6 și 37...”⁴⁶. Tot din dorința de a spori râvna credincioșilor pentru memorarea psalmilor s-au alcătuit melodii care aveau menirea de a înlesni procesul de învățare a textelor psalmice și de a-i determina până și pe copii să îndrăgească aceste cântări în care era cuprinsă învățătura desăvârșită despre Dumnezeu. Sfântul Vasile cel Mare considera că această manieră de asumare a conținutului psalmilor este lucrarea Duhului Sfânt care îi învață prin cântare până și pe copii: „Duhul Sfânt [...] a unit dogmele cu plăcerea cântatului, ca, odată cu dulceața melodiei, să primim pe nesimțite și folosul cuvintelor de învățătură [...]. Pentru aceasta, dar, ni s-au alcătuit aceste melodii

⁴⁰ „Apostolic Teachings and Constitutions,” în *The Ante-Nicene Fathers: Translations of the Writings of the Fathers Down to A.D. 325*, vol. 7, ed. Alexander Roberts et al. (Oak Harbor: Logos Research Systems, 1997), 421. Sf. VASILE CEL MARE, *Omiliile și cuvântări*, în *PSB 17*, trad. Dumitru Fecioru (București: IBMO, 1986) 489. Cf. Petre VINTILESCU, *Liturghierul explicat* (București: IBMO, 1972), 181 și Vasile MITROFANOVICI, *Liturgia Bisericii Ortodoxe* (Cernăuți: Consiliul Eparhial ortodox român din Bucovina, 1929), 87-8.

⁴¹ „Unii, în adevăr, au socotit că trebuie să rostiți în fiecare noapte câte douăzeci sau treizeci de psalmi, prelungiți și aceștia prin cântările antifoanelor și prin adăugarea unor tropare. Alții au încercat să depășească chiar acest număr, unii însă se opresc la optsprezece. Am aflat astfel în diferite locuri rânduind un canon deosebit, văzând întrebunțate aproape tot atâtea norme și reguli câte mănăstiri și chilii, am întâlnit. Sunt unii care au gândit că în oficiile rugăciunilor zilnice, adică, în cea de la ora trei, șase sau nouă, trebuie egalat și numărul psalmilor și rugăciunilor cu numărul orelor în care I se aduc lui Dumnezeu aceste cinstiri. Alții au găsit nimerit să fie hotărât numărul de șase psalmi pentru fiecare adunare de rugăciune.” Sf. IOAN CASIAN, *Rânduiala rugăciunilor și a psalmilor de noapte*, în *PSB 57*, trad. Vasile Cojocaru și David Popescu (București: IBMO, 1990), 121.

⁴² CLEMENT ALEXANDRINUL, *Pedagogul*, în *PSB 4*, trad. Dumitru Fecioru (București: IBMO, 1984), 255-6.

⁴³ CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromatele*, în *PSB 5*, trad. Dumitru Fecioru (București: IBMO, 1982), 457.

⁴⁴ Sf. VASILE CEL MARE, *Omiliile la Psalmi*, 183.

⁴⁵ Sf. GRIGORIE DE NYSSA, „Despre viața Sfintei Macrina,” trad. Ion Pătrulescu, *AB 1-3* (1993), 52.

⁴⁶ St. ATHANASIUȘUL CEL MARE, *The Life Of Antony And The Letter To Marcellinus*, trad. Robert C. Gregg (New York: Paulist Press, 1980), 115.

armonioase ale psalmilor, pentru ca celor care sunt copii cu vârsta sau cei care sunt cu totul tineri cu purtarea să li se pară că ei cântă, dar de fapt își instruiesc sufletul.”⁴⁷.

După cum s-a putut observa, literatura psaltistică acordă textelor psalmice o importanță majoră, iar aceasta se datorează în cea mai mare măsură discursului teologic care poate fi despinse din conținutul lor. Conștiința fiind de faptul că expunerea unei învățături într-o formă lirică este mult mai ușor de asumat, aceștia au încercat să promoveze lectura psalmilor și în cultul particular sau mai bine zis în toate momentele vieții unui creștin. Părinții au înțeles că în psalmii, creștinii pot să găsească „învățătura desăvârșită despre Dumnezeu, prevestirea despre venirea în trup a lui Hristos, amenințarea cu judecata, nădejdea învierii, frica de pedeapsă, fângăduințele slavei, descoperirile tainelor”⁴⁸, fiindcă toate sunt strânse în Cartea Psalmilor ca într-o mare vistierie obștească⁴⁹.

3. Receptarea Decalogului în Psaltire

Folosirea psalmilor în cultul public și în rugăciunile particulare implică o responsabilitate aparte. Fiind atinse de suflarea Duhului, cuvintele psalmilor, rostite sau cântate, vibrează în sufletele celor care le primesc și așteaptă întruparea. Cu alte cuvinte, prin intermediul psalmilor care sunt o expresie lirică a Torei, Legea își găsește o cale mult mai ușoară de a pătrunde până și în sufletele celor mai tineri pentru a oferi fiecăruia, după sârguință, ceea ce i se potrivește. Când folosim conceptul de lege avem în vedere atât legiurile religioase, morale, civile și penale cuprinse îndeosebi în Levitic, Numeri și Deuteronom, cât și cele zece porunci care sintetizează în chip plener învățătura cea desăvârșită despre Dumnezeu⁵⁰ care a fost scrisă chiar de degetul Domnului (Ieș 31,18).

Se poate remarca faptul că psalmiștii sunt familiarizați cu exigențele legii pe care Dumnezeu a dat-o poporului în muntele Sinai, chiar dacă nu se fac trimiteri clare la acest eveniment. Aceasta se datorează în primul rând tendinței aghigrafilor de a-și concentra mai degrabă atenția pe modul în care este receptată și respectată legea de către popor, decât pe evenimentele petrecute în Sinai⁵¹ și în al doilea rând, mutarea accentului de pe muntele Sinai pe colina Sionului, noul munte în care Dumnezeu se revelează și își face simțită prezența în mijlocul poporului, a determinat o schimbare semnificativă de perspectivă. Sionul este prezentat ca un loc înveșmântat în slava Domnului, locul ales de către Dumnezeu (Ps 131,13) pentru a conduce nu numai pe Israel, ci toată lumea (Ps 66,5; 67,29-30; 99,1-5). Șezând în Sion, Dumnezeu judecă cu dreptate (Ps 9,7-8), dojenește și pedepsește pe cei care greșesc (Ps 2,3-6), poartă de grijă celor drepti și celor asupriți (Ps 9,8-9), se descoperă în slavă și își

⁴⁷ SF. VASILE CEL MARE, *Omilii la Psalmi*, 183. În consonanță cu fratele său după trup, Grigorie, episcopul Nyssei († 384), afirmă: „Ca joc [memorarea psalmilor] [subl. ns.] produce plăcere copiilor; celor vârstnici le ține loc de toiag și odihnă; și cel ce se curățește pe sine socotește că această învățătură îi este un dar; cel ce este într-o împrejurare care îi produce o dispoziție tristă, socotește că i-a fost dat pentru el anume harul acestei cărți. Călătorii și navigatorii, ca și cei care se ocupă de lucrări sedentare, și absolut toți, bărbați și femei deopotrivă din orice fel de viață ar fi, sănătoși ori bolnavi, când sunt îndemnați spre Psaltire, consideră o pagubă să nu aibă pe buze învățătura lor sublimă.” SF. GRIGORIE DE NYSSA, *La titlurile psalmilor*, în *PSB* 30, trad. Teodor Bodogae (București: IBMO, 1998), 139.

⁴⁸ SF. VASILE CEL MARE, *Omilii la Psalmi*, 183.

⁴⁹ Vezi capitolul *Receptarea Psaltirii în creștinism* din Stelian PAȘCA-TUȘA, *Domne miluiește – premisă a rugăciunii inimii în Psalmi* (Cluj-Napoca: Limes, 2015), 63-79.

⁵⁰ Clive S. LEWIS, *Meditații la psalmi*, trad. Emanuel Conțac (București: Humanitas, 2013), 70.

⁵¹ Cei trei psalmi istorici (77, 104 și 105) scot în evidență această direcție, sublinind căderile repetate ale poporului și încălcarea legământului încheiat de ei cu Dumnezeu.

revelază virtuțile oamenilor (Ps 26,8). Sionul este locul în care omul îl poate întâlni pe Dumnezeu ca să îi slujească și, de aceea, i se cere să-și îndrepte privirea și pașii spre acest loc (Ps 85,8; 121,1-9) în care Domnul este Marele Împărat.

În acest context teologic nou (generat de reforma davidică) s-au reafirmat fundamentele credinței monoteiste exprimate în Decalog. Spre exemplu, în psalmul 80, levitul Asaf îndeamnă poporul să slujească Domnului în ziua sărbătorii lor și să reînnoiască solemn legământul încheiat de Dumnezeu cu părinții lor. Inspirându-se din celebra mărturisire de credință *Șema Israel!* (Deut 6,4-5⁵²), psalmistul reafirmă tradiția decalogenică făcând trimitere la prima poruncă care de altfel este baza și suportul teologic pentru celelalte nouă: „Ascultă, poporul Meu! Voiesc să-ți dau de veste! O Israel, de mi-ai da ascultare! Să nu se afle la tine nici un dumnezeu străin și să nu te închini unui alt Dumnezeu, căci eu sunt Domnul Dumnezeul tău, care te-a scos din țara Egiptului.” (Ps. 81,9-11 – Biblia 1938). Aceasta este cea mai fidelă redare a primei porunci în scrierile Vechiul Testament, firesc, exceptând varianta deuteronomică a Decalogului⁵³. Rostirea acestei porunci într-un ambient cultic în care era prăznuită sărbătoarea Paștelui, Anul Nou sau sărbătoarea Corturilor⁵⁴, conferea acestei mărturisiri o încărcătură sufletească majoră. Spațiul sfânt și timpul liturgic care înveșnicește îi îmbia pe israeliți să intre în comuniune cu Dumnezeul cel Veșnic, cu Dumnezeul cel Viu care dă viață veșnică și să se lepede de orice formă iluzorie de idolatrie.

Ideea supremației lui Dumnezeu asupra oricărui dumnezeu sau idol este extrem de frecventă în textele psalmice. Spre deosebire de idoli care rămân încorsetați în limitele materialului din care sunt făuriți (Ps 113,12-16⁵⁵; 134,15-18), Dumnezeul lui Israel este viu și prezent în istoria poporului Său prin acte evidente de pionerie. Intervențiile Domnului în viețile celor credincioși sunt evidente. În repetate rânduri, textele psalmice dau mărturie despre lucrarea tainică a Domnului care de îndată ce este rugat să intervină în momente dificile, izbăvește numaidecât pe cel aflat în primejdie sau suferință. Această certitudine a prezenței divine îl determină pe David să afirme într-una din rugăciunile sale că: „Nu este asemenea ție între dumnezei, Doamne și nici fapte nu sunt ca faptele Tale. Veni-vor toate neamurile pe care le-ai făcut și se vor închina înaintea Ta, Doamne și vor slăvi numele Tău. Că mare ești Tu, Cel ce faci minuni, Tu ești singurul Dumnezeu.” (Ps 85,7-9; cf. Ps 94,3; 95,4; 96,10).

Acest text psalmic ne face deschiderea spre cea de-a doua și cea de-a treia poruncă. Diferența dintre Dumnezeu cel adevărat și idoli ciopliți va fi atât de evidentă încât toate neamurile vor părăsi pe dumnezeii lor și vor veni să se închine înaintea Domnului pentru a-I preaslăvi numele pe care l-au luat în deșert prin slujirea lor idolatră (Ps 85,8). Dacă măreția lui Dumnezeu are un impact atât de puternic asupra celorlalte neamuri, este de prisos să ne gândim că acest efect nu a fost receptat mai întâi de către poporul ales. Este suficient să amintim că în psalmul 96 toți cei care slujesc chipurilor cioplite sunt muștrați cu asprime fiindcă deși au văzut slava Domnului nu s-au lepădat de slujirea idolatră: „Să se rușineze ci ce

⁵² „Ascultă, Israele, Domnul Dumnezeul nostru este singurul Domn. Să iubești pe Domnul Dumnezeul tău, din toată inima ta, din tot sufletul tău și din toată puterea ta.” (Deut 6,4-5)

⁵³ Gordon WENHAM, *Psalms as Torah: reading biblical song ethically* (Grand Rapids: Baker Academic, 2012),101.

⁵⁴ BULAI et al., *Psalzii*, 297.

⁵⁵ „Ca nu cumva să zică neamurile: Unde este Dumnezeul lor? Dar Dumnezeul nostru e în cer; în cer și pe pământ toate câte a voit a făcut. Idoli neamurilor sunt argint și aur, lucruri de mâini omenești: gură au și nu vor grăi; ochi au și nu vor vedea; urechi au și nu vor auzi; nări au și nu vor miroși; mâini au și nu vor pipăi; picioare au și nu vor umbla, nu vor glăsuși cu gâtlejul lor. Asemenea lor să fie cei ce-i fac pe ei și toți cei ce se încred în ei.” (Ps 113,10-16)

slujesc chipurilor cioplite, cei ce se mândresc cu idoli lor! Închinați-vă Lui, toți dumnezeii!” (v. 7 – Biblia 1938). Aluzia la cea de-a doua poruncă este evidentă fiindcă, psalmistul folosește același termen pentru a defini chipurile cioplite/scobite (*pesel*) ca și Moise (Ieș 20,4).

În privința receptării celei de-a treia poruncii care interzicea luarea numelui Domnului în deșert (Ieș 20,7), este necesar să observăm că textele psalmice fac trimiteri repetate la slava numelui lui Dumnezeu, îndemnând pe toți, inclusiv pe neamuri să slăvească numele Său cel sfânt, așa cum am văzut în psalmul 85. Psalmul 8, spre exemplu, nu este o cântare de preamărire a omului, cum îndeobște este receptat, ci mai degrabă un imn de preaslăvire a numelui Domnului. Atât debutul, cât și finalul psalmului este marcat de exclamația: „Doamne Dumnezeul nostru, cât de minunat este numele Tău în tot pământul!” (Ps 8,1.9). Cu alte cuvinte, în psalmi ne este descrisă cu precădere importanța folosirii corecte a numelui lui Dumnezeu. Dacă numele Domnului va fi slăvit așa cum textele psalmice o cer, atunci acesta nu va mai fi luat în deșert. În privința celor care totuși i-au numele Domnului în deșert, pedeapsa este necruțătoare: „O, Dumnezeule de-ai vrea să ucizi pe cei negiuți! O, vărsătorilor de sânge, depărtați-vă de la mine! Ca unii care vorbesc despre Tine cu gânduri viclene și, dușmani, fiindu-ți, iau în deșert (*lašav*) numele Tău.” (Ps 139,19-20 – Biblia 1938). La fel ca în cazul precedent terminologia utilizată în acest text este identică cu cea folosită de Moise.

Chiar dacă pentru porunca a patra nu găsim un corespondent psalmic concret, decât suprascrierea psalmului 92 [TM] care dedică imnul respectiv zilei Șabatului, este suficient să amintim îndemnul de participare la ritualurile cultice, îndeosebi cele care fac trimitere la sărbătorile „cu lună nouă, cu lună plină”, așa cum găsim în psalmul 80 (v. 4). Această situație poate fi motivată prin faptul că șabatul a primit o importanță sporită abia după exil (cf. Nee 13,15-22), iar majoritatea textelor psalmice sunt preexilice⁵⁶.

La prima vedere și porunca a cincina este ignorată de psalmiști (Ieș 20,12). Nu găsim trimiteri directe, așa cum putem afla în scrierile sapiențiale ale Vechiului Testament (Pilde 23,22-25; Sir 3,7-8⁵⁷), care să îndemne la cinstirea părinților. Însă, la fel ca în cazul poruncii a treia, psalmiștii accentuează și dezvoltă porunca cinstirii părinților într-o perspectivă teologică superioară: Dumnezeu este tatăl arhetipal, iar oamenii sunt fiii lui (cf. Ps. 102,13⁵⁸). Din acest motiv, paternitatea dumnezeiască devine emblematică pentru a evidenția grija părintească față de copii, fiindcă Dumnezeu ia la Sine chiar și pe cei părăsiți de mama și de tată (Ps 26,16). Prin urmare, psalmiștii consideră că accentuarea filiației sau a paternității divine în detrimentul celei trupești va avea un efect mult mai puternic asupra mentalului colectiv. Cel care asumă paternitatea dumnezeiască nu are cum să-și necinstească părinții trupești. Cel care zice: „Tatăl meu ești Tu, Dumnezeul meu și sprijinitorul mântuirii mele.” (Ps 88,26), își va iubi aproapele ca pe sine însuși, indiferent că acesta îi este tată, mama, frate sau unul de alt neam.

Ca atare, nu doar această poruncă, ci și celelalte poruncile din Decalog care reglementează relațiile interumane (Să nu ucizi!; Să nu fii desfănat!; Să nu furi!; Să nu mărturisești strâmb! și Să nu dorești nimic din câte are aproapele tău! – Ieș 20,13-17) sunt interconținute de cele care stabilesc raportul dintre Dumnezeu și om. Iubirea lui Dumnezeu determină și iubirea

⁵⁶ WENHAM, *Psalms as Torah*, 103.

⁵⁷ „Cel care se teme de Domnul va cinsti pe tatăl său și ca stăpânitor va sluji celor care l-au născut. Cu fapta și cu cuvântul cinstește pe tatăl tău și pe mama ta, ca să-ți vină binecuvântare de la ei.” (Sir 3,7-8)

⁵⁸ „În ce chip miluiește tatăl pe fii, așa a miluit Domnul pe cei ce se tem de El” (Ps 102,3)

aproapelui! Cel care se raportează corect la Dumnezeu se va raporta corect și la aproapele său! Înțelegerea și asumarea deplină a implicațiilor pe care le are relația de filiație și de paternitate divină va influența decisiv fraternitatea dintre semeni.

Concluzii

Poziționare centrală a învățaturii despre Dumnezeu în cartea Psalmilor nu este de loc întâmplătoare. Psalmiștii au dorit să determine persuasiv pe oameni să se apropie de Dumnezeu, să-I asculte și să-I îplinească legiurile, pentru ca într-un final, întâlnindu-l pe Legiutor, să caute să-i fie asemenea. În acest sens, în Psaltire sunt realizate mai multe paralele între Dumnezeu și cei credincioși. Dacă Dumnezeu este numit *Cel drept* (Ps 7,11; 24,8; 91,15; 115,5; 118,137), atunci în mod natural, El îi binecuvintează pe cei curați, îi întărești și îi iubește (Ps 5,12; 7,9; 146,8), considerându-i *drepti la inimă* (Ps 7,10; 31,11; 63,10) sau mult mai concret *drepti* (Ps 32,1; 48,14; 106,42). Dacă Domnul este *sfânt* (Ps 21,3; 70,22; 88,18), atunci și poporul său va purta denumirea de *cei sfinți* sau *sfinți* (Ps 15,3; 33,9). Dacă Domnul este considerat milostiv (Ps 85,14; 102,8; 110,4; 111,4; 114,5; 144,8), însușire care este cel mai frecvent invocată în psalmi, atunci în mod firesc și poporul Său va fi chemat să oglindească această această calitate. Aceștia vor avea misiunea de a transmite această milă ce se revarsă cu prisosință asupra lor, și peste semenii lor.

Din aceste considerente suntem îndreptățiți să afirmăm că Psaltirea lui David este Torah în forma lirică pentru că aceasta nu numai că însumează învățăturile Legii, ci oferă paradigme de întrupare efectivă a cuvântului lui Dumnezeu.